

PIRJO LYYTIKÄINEN

Kelluva filosofi ja todellisuuden kysymys

Leena Krohn, *Valeikkuna*. Teos, Helsinki 2009. 159 s.

Leena Krohnia voi oikeutetusti luonnehtia filosofiseksi kirjailijaksi. Mutta filosofinen kirjailija ei ole amatöörifilosofi vaan taiteilija, joka ajattelee kuvin, vangitsee kielellisiin kuvauksiin pohdintansa maailmasta pikemmin kuin iskee tarinaa. Albert Camus luonnehtii esseissään romaania kuvien muodossa esitetyksi filosofiaksi, ja luonnehdinta sopii myös Krohnin teoksiin. Krohn tuo kuitenkin filosofiset pohdinnat usein myös suoraan henkilöiden ja kertojien ajatteluun ja dialogeihin. Tuoreessa romaanissa *Valeikkuna* filosofia on erityisesti esillä, sillä päähenkilö ja kertoja nimetään filosofiksi ja viittaukset filosofiaan ovat monet.

”KELLUVA FILOSOFI VASTAA EDULLISESTI SEKÄ PINNALLISIIN ETTÄ PERIMÄISIIN KYSYMYKSIIN.” (11) Näin ilmoittelee Krohnin tuoreen satiirisen romaanin päähenkilö. Päähenkilö ja kertoja elättää itseään filosofisella konsultoinnilla. Hän on eräänlainen nykyaikainen filosofinen erakko. Lähipiiri tosin nimittelee häntä valefilosofiksi ja filosofian opinnot ovatkin jääneet kesken, koska hänellä on vaiva, joka panee hänet nukahtelemaan jopa kesken tentin. Hän on rakennuttanut makuuhuoneeseensa kelluntatankin, jossa maaten hän ottaa vastaan asiakkaitaan. Vastaanoton ulkoisesta erikoisuudesta huolimatta asetelma on Krohnin lukijoille samalla tuttu. Krohnin aiemmissa teoksissa esiintyy usein lääkärihahmo, jonka vastaanotolle tulee toinen toistaan erikoisempia potilaita, joita lääkäri ei yleensä osaa auttaa sen kummemmin

kuin *Valeikkunan* filosofikaan.

Filosofimme ei juurikaan poistu altaastaan ulkomaailmaan, paitsi kun tankin huolto pakottaa hänet siihen. Hän viihtyy tankissaan, nukahtelee siihen myös silloin kun hänellä on asiakkaita. Osa ”asiakkaista” on vain unikuvia tai hallusinaatioita, mutta sen enempiä lukija kuin filosofikertoja ei aina pysty erottamaan heitä toisistaan. Hän viihtyy joka tapauksessa parhaiten sisäisten näkyjensä maailmassa, jotka hänelle ovat todellisuutta: ”Ei todellisuus aina ole jaettavissa.”

Todellisuuden moninaisuus

Krohnin monien aikaisempien tekstien teemana on jo ollut yhteisen, jaetun todellisuuden tai ”jaettujen unien” ja yksityisten, subjektiivisten mutta todelliseksi koettujen maailmojen suhde. Jaettu todellisuus ei Krohnin ajattelussa poikkea olennaisesti kuvitellusta, unessa nähdystä tai hallusinaatioista, kun sitä ajatellaan kokijan kannalta. Todellisuuden kokemus voi Krohnin mukaan olla yhtä intensiivinen. Eikä Krohn siis ajattele, että yhteinen, jaettu todellisuus perustuisi havainnon tai tiedon ulottuvissa olevaan objektiiviseen todellisuuteen. Sekin on subjektin tuottamaa ”kuvaa”, jaettua ”unta”. *Valeikkunassa* jaetun todellisuuden asema tuntuu heikenevän entisestään, koska ulkomaailma on näköjään pelkkää painajaista. Krohn kuvaa, kuinka yksityiset todellisuudet saavat yliotteen dystopiassa elävistä henkilöihahmoista.

Syytökset eskapismista filosofimme torjuu vedoten todellisuuden

moninaisuuteen ja sisäisen todellisuuden paremmuuteen. Ajatus ja näky edustavat hänelle pysyvyyttä, ulkomaailma vaihtuvaa painajaista, jossa ei ole mitään todellista, ei sen todempaa totta kuin unissa ja kuvitelmassa, joiden hän ajattelee tuovan esiin perustavampia asioita. Vertailukohdaksi sopinee jungilainen ajatus arkkityyppisestä todellisuudesta. Kelluja tulkitsee myös uniaan, joiden hän uskoo heijastelevan todellisuutta tai kertovan totuuksia, joita valvemaailma ei kerro.

Samaan aikaan filosofi on isänä kuitenkin huolissaan tyttärensä korvike-elämästä, josta on tytölle tullut todempaa kuin todellisuus. Kelluvan filosofin tytär elää Mukamukamaassa, verkon pelimaailmassa. *Simpeli* on lähin mieleen tuleva malli Krohnin kuvaamalle pelille, jonka maailmassa voi rakentaa ympärilleen kaiken haaveilemansa. Siellä tytär voi asua palatsissa isänsä ankean kerrostalohuoneiston sijaan. Ja siellä voi unohtaa sen maailman, joka romaanissa on nykyisyyttä ja jonka lukija voi nähdä pessimistisenä profetiana tulevaisuudesta. Se on maailma, jossa nykyajan uhkakuvat ovat kärjistyneet jokapäiväiseksi todellisuudeksi – painajaiseksi, joka on filosofin unissaan näkemiä painajaisia kauheampi. Ilma on myrkkyyä, luonto muisto vain ja terrorismi on saanut uuden muodon. Nykyromaaneissa tällainen epämääräinen ahdistava tulevaisuus toimii usein nykyisyyden armottomana peilinä ja lähentää niitä scifi-maailmoihin.

Pessimistinen satiiri

Krohnin romaani on lohduton nykyajan satiiri, niin kuin hänen edeltävät romaaninsakin. Kelluva filosofi-konsulttikin on satiirin hampaissa, mutta hänessä on sentään ihmistä jäljellä toisin kuin Harppi-liigaan kuuluvilla murhaajilla. Harppi-liigan perustaja Metamaatti on allegorinen henkilöahmo, joka kuvastaa nykyaikaista laskelmoivaa pahuutta sen eri muodoissa. Hän on paholaishahmo, jossa yhdistyvät mafian ja terrorismin keinot ja natsien logiikka. Tämä satutuman ja matemaattisen laskelman mukaisesti uhrinsa valitseva terroristi esittäytyy sekä tieteellisenä rationalistina että uudenlaisena performansitaiteilijana, joka on lopullisesti ylittänyt kaikki taidetta kahlinneet moraaliset rajoitukset. Determinismin varjolla hän kieltää vastuunsa teoistaan ja toisaalta perustelee niitä korkeammanasteisella moraalillaan (joka on arkisen hyvän ja pahan tuolla puolen). Hänen filosofiansa on harventamisoppia, jolla on yhteyksiä myös linkolalaiseen ajatteluun. Hän lainaa ajatuksia, joita Kelluja-filosofikin on elätellyt nuorempana. Metamaatti käy kutsumassa filosofia liigansa jäseneksi: ”Te olette halveksinut ihmiskuntaa nuoruudestanne saakka aivan kuten minäkin. Te vain ette ole soveltanut ajatuksianne käytäntöön” (112).

Taustalla kummittelee nykyajan suuri moraalinen ongelma: jos kapitalistisen ”hyvinvoinnin” lisääminen ja jatkuvan kasvun talous tuhoavat luonnon ja ihmiskunnan, miten lopputulos eroaa sodan ja väkivallan tuhoista. Tilastojen valossa toisen maailmansodan aika oli vähäpäästöistä aikaa. Filosofimme reagoi murhaajaan kuitenkin tunnetasolla. Hän olisi valmis tappamaan Metamaatin. Kerronta kasaa Metamaattiin kaikki pahuuden muodot, joita Krohn on pohtinut ja vastustanut kautta tuotantonsa, mutta näyttää myös, miten pessimismi antaa tilaa äärimmäisille johtopäätöksille.

Kuolemisen taito

Diletanttifilosofin muotokuva rakentuu monimielisistä viittauksista

eri filosofioihin, psykoanalyysiin ja myös buddhalaisuuteen. Kelluja tavoittelee painottomuutta ja ”oseaanista” tilaa:

”Kelluja menettää hetkellisesti ruumiinsa, jopa osan aisteistaankin. Siksi ajattelen, että kelluminen suolavedessä on paitsi sen tilan kertomista jossa olimme ennen syntymää, myös – kuten kaikki filosofia – harjoitusta kuolemaa varten.” (10)

Filosofian ja kuoleman suhteen rakentaa jo Platon. Platonin *Faidon*-dialogissa kuolemantuomionsa täytäntöönpanoa odottava Sokrates toteaa: ”Muut ihmiset eivät näköjään tiedä, että niillä jotka oikealla tavalla harrastavat filosofiaa, on mielessä pelkästään kuolema ja kuoleman jälkeinen tila.” (Suom. Marja-Itkonen Kaila.) Samassa dialogissa filosofin oletetaan pysyttelevän mahdollisimman etäällä ruumiista(an) ja halveksivan ruumista ja kaikkea materiaalista. Todellisuuden tavoittelu on mahdollista vain ”erillään ruumiin kosketuksesta”. Sielu on puhdas vain vapautuessaan ruumiin vankilasta: ”sielun vapauttamiseen pyrkivät eniten todelliset filosofit – ja vain he – ja filosofien päämääränä on juuri tämä, sielun vapautuminen ja erkäneminen ruumiista”.

Krohnin teoksissa ruumiin ja sielun suhde on jatkuvan pohdinnan alaisena, mutta kysymys ei saa selvää ratkaisua niin kuin Sokrateella. Platonin dialogeissa on kiistäviäkin henkilöitä mutta heidän auktoriteettinsa kyseenalaistuu. Krohnin teoksissa materialistien ja sielun sekä sen kuolemattomuuden puolustajien dialogi toistuu mutta lopullista vastausta ei anneta: kysymys hiertää, ja sellaisena se heitetään lukijan eteen yhä uudelleen. Kysymykset toistuvat, kaikki toistuu: jo *Tainaronissa*, jaksossa joka viittaa buddhalaiseen pyhään tekstiin, kassissa kannettava vanhus toteaa, että kaiken toistuminen on vaikeinta elämässä. Idän uskontojen ajatukset ovat nekin Krohnin teosten viitekehyksenä.

Valeikkunassa kelluva filosofi on monimielisesti parodinen hahmo. Hän on lihavuudessaan ja melkein alastomana vedessä lilluessaan groteskin ruumiillisuuden ilmentymä,

joka herättää joissakin asiakkaissaan voimakkaita inhon tunteita. Samalla juuri tankissaan hän itse kokee vapautuvansa ruumiillisuudestaan ja kokee ”yön nirvanan” (15). Filosofin ulkoinen hahmo muistuttaakin myös Buddhaa, joka patsaissa kuvataan lihavana ja yläruumis paljaana.

Illuusion voima

Romaanin nimi viittaa taideteokseen, jonka illuusiotaitelija on maalannut tankin kattoon. Valeikkunasta näkyy silmää tyydyttävä taitava petos: taivaan syvyys ja hievahtamattomia poutapilviä; lapsuuden viimeisen kesän muistuma: ”Kuinka kauan niitä katsonkin, ne eivät liiku eivätkä hajoa.” Illuusio tekee siis haihtuvimmasta pysyvintä, pinnasta syvyyttä. Ollaan Platonin pohtimien mimeksisen kysymysten äärellä (taiteilijan etunimi Mimi näyttää leikittelevän tällä myös), mutta lähestymiskulma on toinen. Barokkitaidetta jäljittelevä illuusiotaide tuottaa pysyvyyttä, joka voi olla petosta, mutta tyydyttää ihmisiilmää. Illuusio voittaa ulkoisen todellisuuden, joka Platonille oli astetta parempaa mutta silti vain jäljitelmää. Ja pysyvää ovat taiteen ikuistamat illuusiot, ihmismielen ideoiden kuvat. Mutta ne on tuottanut ruumiillinen ja katoava olento, joka havaitsemalla luo ulkoisen todellisuudenkin, sen todellisuuden, jonka hän ulkomaailmasta pystyy tuottamaan:

”Nyt ajattelen, että maisemakin on illuusio kuten Mimin maalaukset, silmän oma luomus ja idea. Mutta hän joka näkee, hän ei ole idea.” (37)

Romaanin lopussa kelluvan filosofin maailma luhistuu. Ulkoinen todellisuus iskee takaisin. Hänen tankkinsa vuotaa ja on tuhonnut alakerran naapurin asunnon. Se pitäisi tyhjentää mutta kelluja ei enää saa arkitodellisuudesta otetta. Hän palaa altaaseensa – viimeisen kerran. Romaanin loppukohtaus on näky, jonka lukija tulkitsee kuolemaa edeltäväksi (vaikka monimieliseksi kohtausten tekee se, että kuoleva on kuitenkin kertoja). Valeikkuna on muuttunut ”oikeaksi” ikkunaksi ja siitä näkyy

kirjat

toiveuni, jonkinlainen paratiisi, jossa filosofin kuolleet ja elävät rakkaat ja tutut voivat hyvin. Näky kuitenkin sammuu ja filosofi vajoaa tyhjyyteen. Romaani päättyy ”tyhjyyden ankaraan paisteeseen” (156). Lukijaa sen sijaan ohjataan ulos oikeaan maailmaan – todennäköisesti.

Valeikkunan viimeisen luvun nimi on ”Oikea ikkuna” ja filosofin viimeinen oivallus koskee maailmaa,

jonka hän näkee mielikuvissaan oikeasta ikkunasta:

”Nyt vasta oivalsin, miten merkilinen ikkuna minulla oli huoneessani. Minun ikkunastani näki kaikki monimutkaiset, kaikki hetkelliset ja kuolevaiset. Ihmeellinen ja oikea ikkuna, josta näki ihmiskunnan, eläinkunnan ja kasvikunnan!” (156)

Lukija kaipaa ulos tähän maailmaan romaanin dystopiasta, lukija

haluaa pitää tästä maailmasta kiinni. Sen uhanalaisuus on tullut selväksi eikä sen status filosofin mielikuvana tee sen todellisuudesta kovin yksiselitteistä, mutta usko siihen luo toivoa. Monimielinen kysymys todellisuudesta ei ratkea, mutta optimismi tai toiveajattelu näyttäytyy elämää ja moraalia ylläpitävänä voimana.